

Chile

Soltész Béla

Bevezetés

Chile az elmúlt két évtizedben az egyik legjobb gazdasági teljesítményt nyújtotta Dél-Amerikában, ezzel párhuzamosan pedig sikerrel bontotta le a diktatórikus múlt utolsó maradványait, és stabil, demokratikus berendezkedést épített ki, rászolgálva ezzel a „latin-amerikai mintaállam” jelzőre. A 2010-es évek elejének társadalmi megmozdulás-sorozata, valamint a lassuló gazdasági növekedés azonban arra figyelmeztet, hogy a hatalmas társadalmi egyenlőtlenségek negatív hatásai veszélybe sodorhatják az eddig elért eredményeket.

Földrajzi jellemzők

Chile bolygónk egyik legkülönösebb formájú országa. Az észak-déli irányban 4270 kilométer hosszan elnyúló, de átlagosan alig százötven kilométer széles országot nyugatról a Csendes-óceán, míg keletről az Andok szinte átjárhatatlan hegyvonulata határolja. Noha területe dél-amerikai viszonylatban nem nagy – mintegy 756 ezer km² – a hosszú óceáni partszakasza révén az országnak fontos stratégiai pozíciója van: ellenőrzése alatt tartja a Magellán-szorost, illetve területi igényeket támaszt az Antarktisz egy részére.

Az ország kialakulásában¹⁶² döntő volt a földrajzi meghatározottságok szerepe. A főváros, Santiago környéke a 16. század végétől a spanyol gyarmati expedíciók kiindulópontja volt, és mind a mai napig ez Chile politikai, gazdasági és kulturális központja. Argentína felé az Andok természetes határukat szolgált, így a 19. század elején függetlenedő ország számára déli és északi irányban nyílt lehetőség a terjeszkedésre. Dél felé a kis lélekszámú patagóniai telepek, illetve Chiloé szigetének elfoglalását leszámítva csak azután tudta kiterjeszteni fennhatóságát a chilei állam, hogy az őshonos mapuche indiánok döntő vereséget szenvedtek. Az araukániai háborúban (1861–1883) a harcias őslakosok területeit a chilei hadsereg elfoglalta, és a földek nagy részét európai származású bevándorlóknak adományozta – megágyazva ezzel egy azóta is zajló konfliktusnak a mapuchék leszármazottai és a chilei többségi társadalom között.¹⁶³

A chilei állam ezután észak felé kezdte kitolni a határait. A csendes-óceáni háborúban (1879–1884) Chile legyőzte a Peru és Bolívia alkotta szövetséget, elfoglalta az Atacama-sivatag északi részét. A győzelmet követően a chilei hadsereget Emilio Körner tábornok

¹⁶² JOCELYN-HOLT, Alfredo (2004): *Historia general de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.

¹⁶³ BENGUA, José (2002): *Historia de un conflicto: el estado y los mapuches en el siglo XX*. Santiago de Chile, Planeta-Ariel.

vezetésével porosz tisztek fejlesztették a 19. század legmodernebb latin-amerikai haderejévé, amely a második világháborúig jelentős európai technológiatranszferben részesült.¹⁶⁴ A háború nyomán egyrészt fontos réz- és salétromlelőhelyek kerültek Chile birtokába, másrészt Bolívia tengeri kijárat nélkül maradt. Ez azóta rendkívül feszültté teszi a chilei–bolíviai viszonyt, a tengeri határok kérdése ügyében pedig Peru a hágai Nemzetközi Bírósághoz fordult, amely végül kompromisszumos határvonalat állapított meg a két ország között.¹⁶⁵

Közigazgatási jellemzők

A 19. századi győzelmek következtében a chilei katonai felsőbbrendűség tudata, illetve a hadsereg kiemelt szerepe az államfejlődés meghatározó elemévé vált. A hadsereg a 20. század második felében a belpolitikai folyamatok alakításába is aktívan beleszólt. 1973 és 1990 között Augusto Pinochet tábornok vezetésével katonai diktatúra működött Chilében, amely egyike volt a modern kori Dél-Amerika legkegyetlenebb rezsimjeinek. A rendszer végül egy népszavazáson megbukott, és megkezdődött a demokratizálódási folyamat. A hadsereg azóta visszavonult a politikai szerepvállalástól, és leginkább a terepviszonyokból adódó infrastrukturális nehézségek leküzdésére, illetve a katasztrófavédelemre szakosodott.¹⁶⁶

Sajátos földrajzi adottságai ellenére Chile rendkívül centralizált ország. Az államterület tizenöt számozott régióra oszlik, amelyeket az elnök által kinevezett kormányzó (intendáns) irányít. A régiók rendelkeznek ugyan saját közgyűléssel, de törvényhozó szerepük gyakorlatilag nincsen. A decentralizáció, bár gyakran felmerül politikai célként, jelenleg mindössze annyiban van jelen az ország életében, hogy a kétkamarás parlament alsóháza a fővárostól 120 kilométerre fekvő kikötővárosban, Valparaísoban ülésezik. Chile csaknem 18 milliós népességének 55%-a Santiago és Valparaíso vonzáskörzetében él. Az északi területek nagy részét elfoglaló Atacama-sivatag, illetve a déli, patagóniai területek igen gyéren lakottak.¹⁶⁷

A chilei identitás, az államisághoz fűződő viszony figyelemre méltóan egységes: szeparatista törekvések nincsenek. Az autonómiaigényét viszont megfogalmazta a mapuche indiánok mozgalma – számos mapuche szervezet szeretne területi és kulturális autonómiát a Temuco város körüli, jelentős részben mapuchék által lakott régióknak.¹⁶⁸ Hasonló, bár jóval szerényebb léptékű mozgalom alakult ki a Chiléhez tartozó, de a szárazföldről 3500 kilométerre fekvő Húsvét-szigeten, ahol az őslakos polinéz eredetű rapanui nép alkotja a lakosság nagy részét. Bizonyos mértékű regionalizmus pedig az ország legdélebbi régiójában, Magallanesben is kialakult, amely azonban nem etnikai természetű, hanem a régiót

¹⁶⁴ FISCHER Ferenc (1979): A chilei hadsereg és a német katonai befolyás: 1885–1914. *Acta Universitatis Szegediensis*, 16. évf. 3–84., illetve FISCHER Ferenc (1999): *Dél-Amerika poroszai. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai, 1885–1931*. Szeged, Hispania; DEÁK, Máté (2013): *Apresiasi de los espacios aéreos de América del Norte y del Sur, desde el punto de vista de la geopolítica británica (1919–1939)*. *Öt Kontinens*, 2012/2. sz. 195–208.

¹⁶⁵ JOCELYN-HOLT 2004.

¹⁶⁶ BARADIT, Jorge (2015): *Historia secreta de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.

¹⁶⁷ INE (2017): *Censos de población y vivienda*. Santiago de Chile, Instituto Nacional de Estadística. Forrás: www.ine.cl/estadisticas/censos/censos-de-poblacion-y-vivienda (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

¹⁶⁸ CARRUTHERS, David – RODRÍGUEZ, Patricia M. (2009): Mapuche Protest, Environmental Conflict, and Social Movement Linkage in Chile. *Third World Quarterly*, Vol. 30, No. 4. 743–760. DOI: 10.1080/01436590902867193

Chile többi részétől elválasztó nagy távolságok miatt jelentkezett az igény egy szélesebb körű önkormányzatiságra.

Gazdasági jellemzők

Chile Dél-Amerika leggazdagabb országa: az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson mért GDP 24 100 dollár, amivel a világranglistán az 56., a dél-amerikai országok között pedig az első helyet foglalja el a Nemzetközi Valutaalap adatai szerint. A gazdaság alapja a bányászat, a mezőgazdaság és a halászat, de a kereskedelemorientált és stabil makrogazdasági feltételeket teremtő gazdaságpolitika eredményeképpen az ország komoly szolgáltató szektort is kiépített. Az 1990-es és 2000-es években a chilei gazdaság átlagosan 5% körüli éves növekedést produkált, ami mind ütemét, mind stabilitását tekintve kiemelkedő eredménynek számít nem csupán Latin-Amerikában, hanem világszinten is. 2010-ben a dél-amerikai államok közül elsőként Chile felvételt nyert a világ legfejlettebb államait tömörítő Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetbe (OECD).¹⁶⁹

A chilei „gazdasági csoda” eredete és eredményei azonban parázs viták tárgya mind a mai napig. A 20. század közepén Chile még viszonylag szegény nyersanyagtermelő ország volt, amely az 1960-as években sok más latin-amerikai országhoz hasonlóan az import-helyettesítő iparosítással próbálkozott.¹⁷⁰ 1970 és 1973 között Salvador Allende demokratikusan megválasztott kommunista kormánya nagyszabású reformokba kezdett, amelyeknek azonban 1973. szeptember 11-én Augusto Pinochet tábornok katonai puccsa véget vetett.¹⁷¹ A katonai junta hatalomátvétele után a rezsím elsődleges célja az volt, hogy lecsökkentse a költségvetési deficitet és az inflációt, ennek érdekében pedig gyors és radikális kiigazításokat hajtottak végre. Ezek után széles körű reprivatizáció kezdődött, amely keretében a korábban állami kezelésbe vont vállalatokat ismét magántulajdonba adták.¹⁷²

A reformok jelentős részét egy fiatal ambiciózus chilei közgazdászokból álló csapat dolgozta ki és hajtotta végre, akik a Chicagói Egyetemen, a neoliberalizmus „atyjának” nevezett Milton Friedman professzor kurzusain tanultak. A „chicagói fiúk”,¹⁷³ ahogy a Chilébe hazatérő és egyből komoly pozíciókba kerülő közgazdászokat nevezték a korszakban, a később washingtoni konszenzus néven elhíresült gazdaságpolitikai recept kíméletlen

¹⁶⁹ SOLTÍ Ágnes szerk. – MIRÓ András – SÁNDOR Nóra Anna – SOLTÉSZ Béla – TOMIK Ádám (2012): *A feltörekvő Chile: Merre tovább, mintaállam?* Budapest, Kitekintő.hu. 1–58. (Kitekintő Elemzések 10.)

¹⁷⁰ SUNKEL, Osvaldo (1969): National development policy and external dependence in Latin America. *The Journal of Development Studies*, Vol. 6, No. 1. 23–48.; URQUIDI, Víctor (2005): *Otro siglo perdido: las políticas de desarrollo en América Latina, 1930–2005*. Mexikóváros, El Colegio de México.

¹⁷¹ A téma magyar vonatkozásait lásd: SZENTE-VARGA, Mónika (2014): El golpe de Estado en Chile según la prensa en Hungría y en España. In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 55–65.

¹⁷² SZILÁGYI, István (2015): El nuevo militarismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina: el caso chileno. *Acta Scientiarum Socialium*, Vol. 45. 107–133.

¹⁷³ HUNEEUS, Carlos (2000): Technocrats and politicians in an authoritarian regime. The ‘ODEPLAN Boys’ and the ‘Gremialists’ in Pinochet’s Chile. *Journal of Latin American Studies*, Vol. 32, No. 2. 461–501.; BERKI Tamás – SEBŐK Miklós (2005): A chicagói fiúk, Chile: Neoliberalizmus a gyakorlatban II. *Egyenlítő*, 3. évf. 1. sz. 40–47.

alkalmazásával kétségtelenül stabilizálták az ország gazdaságát, ám számos későbbi társadalmi probléma eredete is ezekben az intézkedésekben keresendő. Ebben a különös, a katonai diktatúra és a szabadpiaci kapitalizmus szimbiózisa által meghatározott rendszerben alakult ki az az öngondoskodásra építő, az állami szolgáltatások szerepét alacsonyan tartó szociálpolitikai modell, amely gazdagok és szegények között rendkívül nagy szakadékot hozott létre, és amelynek megreformálása pillanatnyilag a Chilében zajló társadalmi mozgalmak legfontosabb célja.¹⁷⁴

Szintén ebben a korszakban alakult ki az a szabadkereskedelem-központú gazdaságpolitika,¹⁷⁵ amely következtében Chile mára Dél-Amerika legnyitottabb gazdaságává vált – ennek minden előnyével és hátrányával együtt. A bányászati termékek világgazdasági árfolyamának ingadozása ugyanis komoly veszélyt jelentett az ország fizetési mérlegének alakulására. Ennek ellensúlyozására a legfontosabb exportcikk, a réz eladásából származó bevételeket a kormányzat tartalékolni kezdte egy külföldön, devizában elhelyezett alapon, amely azt a célt szolgálta, hogy az árfolyamesések esetén legyen miből finanszírozni a központi költségvetés kiadásait. A rézexport haszonélvezője a hadsereg is, amely egy törvény értelmében mind a mai napig automatikusan megkapja a külföldi rézeladások hasznának 10%-át.¹⁷⁶

A chilei „neoliberalizmus” sikerei tehát emiatt kezelendők némi távolságtartással: a kormányzati bevételek és kiadások logikáját ugyanis a biztonságpolitikai szempontok nagymértékben meghatározták, illetve egy rendkívül bőségesen rendelkezésre álló ásványkincs exportjából fakadó többletjövedelmek előrelátó állami allokációja. A társadalompolitikai neoliberalizmus mellé így bizonyos mértékű állami fejlesztéspolitika is társult, ami a Pinochet-rezsim bukása utáni szabadabb belső és külső feltételek között kezdett igazán komoly fejlődést produkálni. A tulajdonviszonyok ugyanakkor nem változtak a demokratikus átalakulás során: mind a mai napig egy nagyon szűk elit, néhány milliárdos család kezében futnak össze a chilei gazdaság szálai, és monopolista magatartásuk sok esetben a hatékonyság és az innováció, illetve – természetszerűleg – a profit méltányos elosztásának gátja.¹⁷⁷

Chile gazdaságszerkezete tehát az 1970-es és 80-as évekből örökölt kettősséget mutatja. A világgazdasági szintéren versenyképes termékei közé szinte csak az ásványkincsek és a mezőgazdasági termékek tartoznak. Chile a világ legnagyobb rézexportőre és második legnagyobb lítium- és lazacexportőre, sőt az utóbbi években a negyedik helyre kapaszkodott fel a bort exportáló országok listáján. Legnagyobb exportpartnerei Japán, Kína, az Amerikai Egyesült Államok, Dél-Korea és Brazília, míg legnagyobb importpartnerei az Egyesült Államok, Németország, Kína és a szomszédos ország Argentína. Kereskedelmi mérlege pozitív, ipara azonban fejletlen, mivel szabadkereskedelmi szerződéseiről jóval olcsóbban jut késztermékekhez – gépkocsikhoz, műszerekhez, textíliához stb. –, mint amennyibe az otthoni

¹⁷⁴ SOLTÉSZ Béla (2012): Társadalmi mozgalmak a mai Chilében. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 1. 1–5.

¹⁷⁵ NEDELKA, Erzsébet (2016): The Relationship between 1980s Crisis and Structural Change in Chile. *E-CONOM*, Vol. 4, No. 1. 57–67.

¹⁷⁶ DEVLIN, Robert – FRENCH-DAVIS, Ricardo (1995): The great Latin American debt crisis: a decade of asymmetric adjustment. *Revista de Economía Política*, Vol. 15, No. 3. 117–142.

¹⁷⁷ SZILÁGYI, István (2014): Regímenes políticos y modernización: Chile 1964–2013 (Balance de 50 años). In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 25–55.

előállításuk kerülne. Végso soron tehát Chile gazdasága továbbra is a nyersanyagexportra épül, mint a 20. század közepén, csak már egy jóval szélesebb szolgáltató szektorral és jóval magasabb ár- és bérszínvonallal. A kis- és középvállalkozások alacsony száma, illetve a társadalombiztosítási, szakképzési és felsőoktatási rendszerek hiányosságai ugyanakkor komoly növekedési korlátot jelentenek Chile számára.¹⁷⁸

A piacpárti chilei gazdaságpolitikai gondolkodás az ezredforduló óta a körvonalazódó problémákat a külföldi közvetlen tőkebefektetések (FDI) ösztönzésével próbálja kezelni. Annak köszönhetően, hogy Chilének hatvanhárom országgal van érvényben szabadkereskedelmi szerződése – köztük az Egyesült Államokkal, Kínával és az Európai Unió minden tagállamával – a Chilében bejegyzett vállalatok termékei számára a világ szinte minden nagyobb piaca elérhető. Továbbá, mivel az importvámok nagyon alacsonyak (jellemzően 6% alattiak), és nincsenek a piacra jutást korlátozó minőségi szabályozások vagy mennyiségi kvóták (szemben a protekcionista Argentínával vagy Brazíliával), a chilei piacra lépő cégek rendkívül kedvező feltételek között folytathatják a tevékenységüket. A chilei kormány által alapított befektetésösztönző és innovációs ügynökségek – az Invest Chile, a Start-up Chile és a CORFO – célja az, hogy a külföldi vállalatok gyártókapacitásokat hozzanak az országba, és ezzel munkahelyeket teremtsenek. Ezt azonban nehezíti a földrajzi távolság, amely még mindig jelentős visszatartó erő a nehezebben szállítható termékek esetében.¹⁷⁹

Hátráltatja a gazdasági kapacitások fejlesztését az is, hogy Chile évek óta komoly energiaellátási problémákkal küszködik: mind kőolajból, mind földgázból behozatalra szorul. Előbbi szükségletét ecuadori és brazil kőolaj importjával meg tudja oldani, az utóbbi azonban már komolyabb gondot okoz: a Bolíviával fennálló határvita következtében az andoki ország nem ad el Chilének földgázt. Chile ezért egy ideig Argentínából vásárolt energiahordozót, majd pedig arra kényszerült, hogy Indonéziából importáljon cseppfolyós gázt tankerhajókon. Ez igen drága megoldás, így újabb és újabb tervek születtek megújuló energiák használatára, amely – noha biztató irány – mégis nagyobb környezetkárosítással járhat, mint a nem megújuló importja. Az észak-chilei bányák megnövekedett energiaigényét a kormány először egy széntüzelésű erőmű építésével tervezte kielégíteni, ez azonban veszélyeztette volna az Atacama-sivatag páratlan élővilágát. Utána egy másik elképzelés, az HidroAysén-projekt keretében magánberuházók vízi erőműveket építettek volna Patagóniában, és egy több ezer kilométer hosszú elektromos vezeték segítségével juttatták volna el az áramot Észak-Chilébe. A környezetromboló beruházást a chileiek nagy többsége elenezte, így végül a projekt nem valósult meg.¹⁸⁰

Jelenleg úgy tűnik, hogy az Atacama-sivatagba telepített napelemek, illetve a geotermikus és szélerőművek szolgálhatnak megoldásul. Így végül Chile a szükségből erényt kovácsolhat: a megújuló energiákhoz kapcsolódó technológiai fejlesztések válhatnak a gazdasági fejlődés katalizátoraivá.¹⁸¹

¹⁷⁸ SOLIMANO, Andrés (2014): *Chile and the Neoliberal Trap: The Post-Pinochet Era*. Cambridge, CUP.

¹⁷⁹ SOLTÍ 2012.

¹⁸⁰ SOLTÍ 2012.

¹⁸¹ Chile más renovable: la transición a las energías limpias. *El Mostrador*, 2017. 07. 02. Forrás: www.elmostrador.cl/agenda-pais/vida-en-linea/2017/07/02/chile-mas-renovable-la-transicion-a-las-energias-limpias/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

Társadalom és szociálpolitika

Chile csaknem 18 milliós lakosságának¹⁸² nagyobb része európai eredetű: a mapuche indiánokon, a Húsvét-sziget lakóin, illetve az Atacama-sivatag és Patagónia kisebb indián törzsein kívül minden ma élő chilei bevándorlók leszármazottja. Más latin-amerikai országokkal ellentétben Chilébe szinte egyáltalán nem érkeztek afrikai rabszolgák, így az afrikai komponens teljesen hiányzik a népesség összetételéből. A spanyol konkvisztádorok és telepesek után számos más európai is érkezett, így a mai chilei családnevek között nem ritkák az angol, német, francia, olasz és horvát eredetűek, illetve jelentős a közel-keleti (szír, libanoni és palesztin) leszármazottak létszáma is.

A 2017-ben leköszönő Michelle Bachelet elnök például francia bevándorlók leszármazottja, akárcsak az egykori diktátor, Augusto Pinochet. A spanyolok elleni függetlenségi harcot a 19. század elején egy Bernardo O'Higgins nevű, ír eredetű katonatiszt vezette, a „chicagói fiúk” között pedig olyan német származású közgazdászok jeleskedtek, mint Hernán Büchi vagy Miguel Kast. Az olasz eredetű Alessandri család két elnököt is adott Chilének a 20. század első felében, az egyik leggazdagabb ma élő chilei pedig a Leonardo Farkas nevet viseli: a szülei magyar anyanyelvű erdélyi zsidók voltak, akik közvetlenül a második világháború előtt emigráltak Dél-Amerikába. A chilei magyarság elég csekély létszámú (az 1956-os forradalmat követően Dél-Amerikába érkező magyar emigránshullám nagy része a kontinens kevésbé fejlett országai közé tartozó Chile helyett a nagyobb és jó-módúbb Argentínában, Venezuelában vagy Brazíliában talált új otthonra), gazdaságilag azonban fontos szerepet töltött be, elsősorban a bányászat terén.¹⁸³

Az európai bevándorlók és leszármazottaik mára már asszimilálódtak, és a Chilében születettek elsődlegesen chilei identitásúak. Kivételt talán csak a Puerto Varas környékén élő német kolónia képez, amely mind a mai napig őrzi a telepes ősök örökségét. Figyelemre méltó a chilei horvátság is, amely a legnagyobb horvát eredetű közösség Európán kívül: 700 ezer körülire tehető a létszámuk, bár a többségük már csak spanyolul beszél.¹⁸⁴

A gyors gazdasági növekedés az elmúlt egy évtized során újabb bevándorlási hullámot indított el, elsősorban más latin-amerikai országokból. A munkalehetőségek Chilébe vonzották először a perui és bolíviai, később pedig a kolumbiai, venezuelai és haiti vendégmunkásokat.¹⁸⁵ Kisebb létszámban, de argentinok és spanyolok is érkeztek, illetve a legkülönbözőbb európai országok lakói, akik diákként vagy multinacionális cégek alkalmazottaiként kerültek az országba. Becslések szerint jelenleg a félmilliót közelíti a Chilében élő bevándorlók száma, és az érkezők csaknem kétharmada Santiagóban és környékén telepedett le. Az átlagos chileiektől eltérő külsejű haiti, perui és bolíviai bevándorlókkal szemben, ha nem is tömegesen, de megjelentek a diszkriminatív társadalmi mechanizmu-

¹⁸² Instituto Nacional De Estadística 2017.

¹⁸³ TORBÁGYI Péter (2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, Magyar Nyelv- és Kult. N. T.

¹⁸⁴ SOLTÉSZ Béla (2011a): A dél-amerikai horvát emigráció. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 2, No. 1. 1–6.

¹⁸⁵ SOLIMANO, Andrés – TOKMAN, Víctor (2008). Migraciones internacionales en un contexto de crecimiento económico: El caso de Chile. In SOLIMANO, Andrés comp.: *Migraciones internacionales en América Latina: Booms, crisis y desarrollo*. México, D. F. – Santiago de Chile, Fondo de Cultura Económica.

sok és a gyűlölet-bűncselekmények. Különösen a fekete bőrű kolumbiai és haiti migránsok találkoznak erőteljes rasszizmussal.¹⁸⁶

A végső soron a gyarmati korszakból eredő, etnicizált egyenlőtlenségek tehát mind a mai napig meghatározzák a chilei társadalmat: a részben vagy egészben indián származású népesség általában jóval szegényebb, mint az európai eredetűek, és Chile latin-amerikai összehasonlításban is elmaradt az indián népesség kulturális emancipációja terén. A színes bőrű bevándorlók integrációja szintén komoly nehézségekbe ütközik. Mivel a társadalompolitika a fentiekben bemutatott neoliberális elveket követi, és leginkább csak krízishelyzetekben (például természeti katasztrófák esetén) avatkozik be, vagy célzott programokkal törekszik a legszegényebbek primer szükségleteinek kielégítésére, így Chile társadalma sok szempontból szétszakadó, szegregálódó tendenciákat mutat. A jövedelmi egyenlőtlenségeket mérő Gini-együttható Chile esetében igen magas (47,7%), ami még a jellemzően magas egyenlőtlenségi szintű dél-amerikai országok közül is kiemelkedik. A chilei társadalom jelentős része tehát egyáltalán nem részesül a gazdaság jó teljesítményének eredményeiből.¹⁸⁷

A társadalmi szegmentáció térbeli szegregációval is párosul. Az AIM Chile piackutató cég rendszeres felméréseket készít Santiago de Chile városrészeiről, az ott élők anyagi helyzetét és státuszát pedig betűjelekkel jelölt csoportokba (A–E) osztja. Ez alapján kimutatható, hogy a legfelső elit (A), vagyis jellemzően a 20. században meggazdagodott bányász-, föld- és gyártulajdonos réteg gyakorlatilag két-három santiagoói városrészben (Las Condes, Vitacura, Lo Barnechea) él, és a felső középosztály (B) is inkább a belvárostól keletre (Providencia és Ñuñoa városrészekben) lakik. A középosztály (C) (amely annak ellenére, hogy az önbevallások kérdőívek szerint a chilei lakosság 85%-a tartja magát „középosztálybelinek”, tényleges jövedelmi és státuszjellemzőik alapján a lakosság legfeljebb 45%-át öleli fel) ennél már jóval heterogénebb, és a város nagy részén elszórva találhatóak az általuk lakott városrészek. A lakosság 25%-a tekinthető alsó középosztálynak vagy prekariátusnak (D), akiknek stabil munkaviszonya általában nincs, de a mindennapi megélhetés költségeit elő tudják teremteni, míg a szegények (E) a társadalmi piramis legalsó 15–20%-át foglalják el, és a város északnyugati, délnyugati és déli periferiáin élnek alacsony komfortfokozatú lakásokban, nem ritkán másfél-két órányi távolságra a városközponttól.¹⁸⁸

A társadalmi mobilitás alacsony szintje az egyik legfontosabb akadály, amely Chile fejlett országgá válása útjában áll. Tekintve, hogy a gazdaság alapját az elsődlegesen családi, rokonsági szálak alapján szerveződő vállalatok és holdingok képezik, így a megfelelő kapcsolatok hiányában nehéz érvényesülni az üzleti életben. A gazdasági szerkezetváltást, a humán tőke színvonalának emelését elsősorban az oktatás segíthetné elő, ez azonban talán az a pont, amely a chilei fejlődési modell igazi Achilles-sarka: az alacsony állami szerepvállalás, a magániskolák rendkívül magas részaránya (és csillagászati tandíjai) együttesen azt eredményezik, hogy az oktatás jelenleg inkább konzerválja, semmint csökkenti az egyenlőtlenségeket. A leggazdagabb családok ugyanis a jó nevű magániskolákba küldik a gyermekeiket, míg a szegényebbek az alacsony színvonalú állami iskolákba (a kettő

¹⁸⁶ IMILAN, Walter – STEFONI, Carolina – MÁRQUEZ, Francisca comp. (2016): *Rutas migrantes en Chile. Habitar, festejar y trabajar*. Santiago de Chile, Universidad Alberto Hurtado.

¹⁸⁷ SOLIMANO 2014.

¹⁸⁸ CÁCERES, C. – VALENZUELA, C. (2015): Clase media es mayoría en Chile y alcanza el 47% de la población. *La Tercera*, 2015. 12. 03. Forrás: www.latercera.com/noticia/clase-media-es-mayoria-en-chile-y-alcanza-el-47-de-la-poblacion (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)

között pedig a részfinanszírozású iskolák széles spektruma helyezkedik el). Ez azzal jár, hogy az általános iskolától az egyetemig tartó oktatási láncolat minden pontján elsősorban a család jövedelmi helyzete dönt arról, hogy a diák merre haladhat tovább a tanulmányai-val. A chilei állam latin-amerikai összehasonlításban ugyan relatíve sokat költ oktatásra, ha azonban az OECD többi tagállamához hasonlítjuk, akkor már jóval kedvezőtlenebb a kép: Chile az utolsók között található, különösképpen a felsőoktatás költségvetését illetően.¹⁸⁹

Ennek fényében érdemel kiemelt figyelmet a 2000-es évek elejének chilei diákmozgalma.¹⁹⁰ Korábbi demonstrációk után egy igen intenzív és átpolitizált diákszervezeti közegből indult útjára, és 2011-ben vált tömegessé a felsőoktatásban tanuló diákok tüntetéssorozata, a legnagyobb utcai tüntetéshullám a diktatúra bukása óta. A diákgyűléseken átfogó oktatási reformot, az államilag támogatott felsőoktatási férőhelyek radikális növelését és széles körű ösztöndíj- és támogatási rendszert követeltek az egyre dühösebb hallgatók. Ezeken a gyűléseken tett szert országos ismertségre Camila Vallejo, a Chilei Egyetem (Universidad de Chile) diákszervezeti vezetője, aki az elégedetlenek karizmatikus szószólójává vált.

A tömegtüntetések során több százezren vonultak fel Santiagóban és az ország más részein. Az ország vezetése katasztrofálisan reagált a helyzetre: több kormánytisztviselő illetve becsmélró szavakkal a diákokat, kétségbe vonva igényeik jogosságát, Sebastián Piñera elnök pedig kijelentette, hogy az oktatás a „fogyasztói javak” egyike, és mint ilyen, a piac törvényeinek van alávetve. A diákok felvonulásához a szakszervezetek országos sztrájkjal csatlakoztak. A rendőrség keményen lépett fel a megmozdulások résztvevőivel szemben, a sebesültek száma több százra rúgott, az egyik tüntetés során pedig egy 16 éves gimnazista, Manuel Gutiérrez lött seb következtében életét veszítette. A diákok több egyetemet és középiskolát elfoglaltak, a tárgyalások a kormánnyal pedig megszakadtak, és két egymást követő oktatási miniszter is belebukott a helyzet nem megfelelő kezelésébe. Az álláspontok akkor sem közeledtek, amikor a radikális Camila Vallejót a valamivel mérsékeltebb Gabriel Boric váltotta az országos diákszövetség élén, de a Chilei Egyetem sztrájkja több hónap után véget ért.¹⁹¹

A felsőoktatás ügye, bár Piñera elnök idő előtti lemondását nem kényszerítette ki, jobb-közép kormánya népszerűségét igencsak megtépázta. A diákvezetők – Camila Vallejo és Gabriel Boric mellett Karol Cariola és Giorgio Jackson nevét kell megemlíteni – a bal-közép Michelle Bachelet mögé sorakoztak fel a 2013-as parlamenti és elnökválasztás előtti kampányban. Mind a négy diákvezető egyéni mandátumot szerzett a parlamentben, és a választáson győztes Bachelet oktatási programját alapjában véve a diákmozgalomhoz közel álló – vagy egyenesen a mobilizált diákság köréből érkező – diákok kezdték végrehajtani.

A korábbi mennyiségi problémák a Bachelet-kormány alatt részben megoldódtak, mivel a költségvetés jóval magasabb hányadát fordították az oktatásügyre, mint korábban, és jelentősen megemelték az ösztöndíjak számát és összegét is. A minőségi problémák megoldása ugyanakkor felemásan sikerült: a teljesen állami finanszírozású köz- és felsőoktatáshoz, amit a legradikálisabb diákvezetők célként tűztek ki, nem állt rendelkezésre a költségvetési fedezet. Fennmaradt tehát a vegyes rendszer, az állami finanszírozás növelése azonban épp

¹⁸⁹ SOLTÉSZ 2012; SOMMA, Nicolás M. (2012): The Chilean student movement of 2011–2012: challenging the marketization of education. *Interface*, Vol. 4, No. 2. 296–309.

¹⁹⁰ ZOLCSÁK Attila (2013): A chilei diákmozgalom. *Eszmélet*, 25. évf. 100. sz. 186–195.

¹⁹¹ DONOSO, Sofia – VON BÜLOW, Marisa (2017): *Social Movements in Chile. Organization, Trajectories, and Political Consequences*. New York, Palgrave Macmillan.

azokat a családokat érintette hátrányosan, akik egészen addig jelentős saját forrásokat áldoztak a gyermekeik oktatására. A reformok tehát mind a középosztály, mind pedig a diákmozgalom soraiban elégedetlenséget szültek. Mindezek ellenére kétségtelen, hogy a 2013 és 2017 közötti időszakban jelentősen nőtt az oktatásügy társadalmi és politikai súlya.¹⁹²

Belpolitikai folyamatok

Bár Augusto Pinochet diktatúrájának tizenhét éve mind a mai napig rányomja a bélyegét a chilei társadalmi és politikai közbeszédre, a chilei történelemben a diktatórikus uralmi viszonyok valójában a kivételt jelentették, és nem a szabályt. Az 1920-as évek végét, Carlos Ibáñez tábornok néhány éven át tartó autoriter uralmát leszámítva Chilében a 19. század elejétől 1973-ig rendszeres (bár kétségtelenül szűkre szabott választójog alapján lebonyolított) elnökválasztásokat tartottak. Az 1988-as népszavazás után tehát, amely Pinochet tábornokot elmozdította a hatalomból, Chile voltaképpen visszatért az államiságát történetileg leginkább jellemző politikai berendezkedéshez. Az elnöki köztársasági államforma pedig – névleg – még a diktatúra ideje alatt is változatlan maradt.¹⁹³

A katonai rezsim által feltépett sebeket azonban a rendszerváltást követő kormányok nem tudták begyógyítani. Annak ellenére, hogy a diktatúra alatt elkövetett jogtiprásokat a Nemzeti Igazságtételi és Megbékélési Bizottság az 1991-ben kiadott, a bizottság vezetője után Rettig-jelentésnek nevezett dokumentumban összefoglalta, és több mint kétezer gyilkosság esetében állapította meg a katonaság felelősségét, mindössze hatvanhét katona és rendőr kapott letöltendő börtönbüntetést. Augusto Pinochet úgy halt meg 2006-ban, hogy – a házi őrizeten kívül – semmiféle ítélet vagy retorzió nem érte a Rettig-jelentésben feltárt tettekért, sőt élete végéig megillette a szenátori tisztség. Hivatalos katonai temetésben részesült, és koporsóját chilei lobogóval letakarva, katonai tiszteletadás mellett ravatalozták fel.

Pinochet halála sok szempontból az újra demokratizálódó Chile átmeneti időszakának végét jelentette: egészen addig sokan tartottak attól, hogy a hadsereg újból be fog avatkozni a politikai folyamatokba. Emiatt a demokratikus politikai erők – az 1988-as népszavazásra összeállt Nagykoalíció (*Concertación*) pártszövetség tagjai – jelentős önmérséklettel nyúltak a diktatúra közjogi örökségéhez. Az 1980-as, Pinochet alatt elfogadott alkotmány például mind a mai napig hatályban van – bár már tizenkilenc alkalommal módosítottak rajta, így lényegében már semmi nem maradt a szövegében, ami a diktatúrára emlékeztetne.¹⁹⁴

A diktatúra különös közjogi hagyatéka volt a binominális választási rendszer is.¹⁹⁵ Az 1988-as népszavazás után, amikor a katonai vezetés belátta, hogy vissza kell vonulnia, úgy alakították ki a szabad választások rendszerét, hogy minden választóközrzből két képviselő kerüljön a parlament alsóházába: az első és a második helyezett. Pártolói szerint ez a rendszer a stabilitást és a konszenzust volt hivatott szolgálni, míg ellenzői azt a politikai

¹⁹² DONOSO – VON BÜLOW 2017.

¹⁹³ SZILÁGYI 2015.

¹⁹⁴ VARAS, Augusto comp. (2013): *La Democracia frente al poder. Chile 1990–2010*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.

¹⁹⁵ HUNEEUS, Carlos comp. (2006): *La reforma al sistema binominal en Chile: propuestas para el debate*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.

szándékot látták benne, hogy a jócskán megcsappant jobboldali, Pinochettel szimpatizáló erők a diktatúra bukása után is nagyszámú képviselőt küldhessenek a törvényhozásba. Hasonlóan részrehajlónak tartották a külföldön élő chileiek választójogának korlátozását is: bár Pinochet diktatúrája elől több százezer chilei menekült külföldre, mégsem szavazhattak az elnökválasztásokon, amit sokan annak tudtak be, hogy vélhetően a baloldalra adnák a voksukat. Végül mindkét szabályozást eltörölték: a 2017-es parlamenti és elnökválasztás volt az első, amelyen már a külföldön élő chileiek is szavazhattak, és amely nyomán választóközzenként már csak egy képviselő került a kongresszusba.¹⁹⁶

A chilei pártrendszer jellegzetessége, hogy rendkívül sok kisebb-nagyobb párt alkotja, amelyek azonban nagyrészt a binominális rendszer hagyatékaként a választásokra széles pártszövetségekbe tömörülnek. A nagy hagyományokkal rendelkező chilei baloldal¹⁹⁷ – a szocialista, a kommunista és több szociáldemokrata és radikális demokrata párt – például a kereszténydemokrata párttal közösen a már említett Nagykoalícióba tömörülve vezette Chilét két évtizeden keresztül.¹⁹⁸ Ekkor, 2009-ben a jobboldali Koalíció a Változásért (*Coalición por el Cambio*) győzött, amely szintén több párt gyűjtőszervezete volt. Az ellenzékben átszerveződő – és némiképp balra tolódó – Nagykoalíció immár Új Többség (*Nueva Mayoría*) néven győzött 2013-ban, míg 2017-ben az újrászervezett jobboldal, a Hajrá Chile (*Chile Vamos*) pártszövetség nyerte a választást.¹⁹⁹

A pártrendszer stabilitását – vagy ha úgy tetszik, merevségét – jól jelzi, hogy a jelenlegi ciklussal együtt tizenhat évet kitevő balközép-jobbközép „váltógazdaságban” négy különböző elnevezésű pártszövetség színeiben ugyanaz a két ember váltotta egymást az elnöki székhelyen: a balközép Michelle Bachelet (2006–2010, 2014–2018) és a jobbközép Sebastián Piñera (2010–2014, 2018–2022). Előbbi Chile első női elnökeként igen népszerű volt belföldön és külföldön is annak ellenére, hogy szociális reformterveit sem első, sem második elnöksége alatt nem sikerült az ígéreteknek megfelelően megvalósítani. Presztízsét ellenben nagyban emelte, hogy első elnöki ciklusát követően, 2010 őszén kinevezték az ENSZ újonnan létrehozott nőügyi szervezete, a UN Women élére. Sebastián Piñera pedig – mint az ország egyik leggazdagabb embere – sikeres vállalkozóként és a LAN Chile légitársaság egyik legfontosabb részvényeseként csinált először üzleti, majd politikai karriert. A két egymást váltó elnök személyisége jól példázza a chilei politikai élet társadalmi meghatározottságait: Bachelet a mérsékeltlen egyenlősítő szociáldemokrácia, míg Piñera a meritokratikus szemléletű vállalkozói mentalitás megtestesítője.²⁰⁰

A két tapasztalt politikus egymást követő elnökségei egyúttal azt is jelzik, hogy saját táborukban nem akadt megfelelőbb jelölt: a chilei alkotmány ugyanis tiltja, hogy egy elnök egymás után két hivatali periódust is kitöltsön. A 2009-es választáson így nem Bachelet, hanem az idős és kevésbé népszerű Eduardo Frei Ruiz-Tagle szenvedett vereséget Sebastián Piñerától, 2013-ban pedig Piñera párttársa, Evelyn Matthei maradt alul a visszatérő

¹⁹⁶ GAMBOA, Ricardo – MORALES, Mauricio (2016): Chile's 2015 Electoral Reform: Changing the Rules of the Game. *Latin American Politics and Society*, Vol. 58. 126–144.

¹⁹⁷ ANDERLE Ádám (2008): A chilei baloldal. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 232–238.; HARSÁNYI Iván (2008): A chilei és a dél-európai baloldal közti kapcsolat és kölcsönhatás. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 245–255.

¹⁹⁸ VARAS 2013.

¹⁹⁹ Servicio Electoral De Chile (2017): *Elecciones 2017*. Forrás: <https://elecciones2017.servel.cl> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

²⁰⁰ SOLTÍ 2012.

Bachelettel szemben, hogy aztán a 2017-es választás után Piñera a Bachelet pártszövetségét képviselő Alejandro Guillierit legyőzve térjen vissza az elnöki székbe.

Figyelemre méltó az a fejlemény, hogy a rendszerváltás óta stabilnak tűnő pártcsaládokon belül törésvonalak alakultak ki, és ezek nagyban hozzájárultak a balközép pártok 2017-es viszonylag gyenge eredményéhez. A november 19-i elnökválasztás első fordulójában a balközép Alejandro Guillier mindössze 22,7%-ot ért el, mivel a korábbi nagykoalíció pártjai, így a kereszténydemokraták, illetve az újonnan létrejött rendszerkritikus baloldal külön jelölteket indítottak – előbbieket Carolina Goic, utóbbiak Beatriz Sánchez és Marco Enríquez-Ominami személyében. Bár az említett négy jelöltre adott voksok összesen elérték az 54,5%-ot, a befutó mégis a jobbközép Sebastián Piñera lett, aki egy olyan pártszövetséget volt képes egyben tartani, amely 36,6%-ot szerzett. A jobboldalon is volt ugyanakkor egy „diszsidens” jelölt: a konzervatív-tradicionalista jobboldali José Antonio Kast, akire a chileiek 8%-a adta a voksát. A második fordulóba jutó két jelölt, Piñera és Guillier közül pedig az előbbi győzött magabiztos 54,6%-kal, ami azt jelzi, hogy a radikális baloldaltól a kereszténydemokratákig húzódó nagykoalíció többé nem politikai realitás.²⁰¹

A következő évek belpolitikai szempontból legérdekesebb folyamata tehát az lesz, hogy a két térfélen hogyan rendeződnek át az erőviszonyok: a radikális baloldali Beatriz Sánchez és a radikális jobboldali José Antonio Kast által fémjelzett irányzatok megerősödnek-e vajon a középre húzó pártok rovására, vagy továbbra is a politikai közepet lefedő pártok uralják majd a chilei pártrendszert.

Külpolitikai folyamatok

Chile külpolitikája furcsa kettősséget mutat. Egyrészt professzionális diplomácia és pragmatikus külgazdasági irányultság jellemzi, amely alapvetően a már említett szabadkereskedelmi szerződéseken²⁰² alapul. A szomszédos országokkal ugyanakkor változó intenzitású határviták²⁰³ rontják a kétoldalú kapcsolatokat. Ezek egy része szimbolikus, gazdaságilag nem különösebben lényeges területekhez kötődik, míg mások esetében jóval nagyobb a tét.

Argentína²⁰⁴ és Chile között 5150 kilométer hosszú határ húzódik, amely a dél-amerikai kontinens leghosszabb határszakasza. Ennek jelentős része az Andok áthatolhatatlan hegyláncának vízválasztóján húzódik, ám a déli, földrajzilag kevésbé egyértelmű határvonal esetében több kisebb-nagyobb konfliktus alakult ki a történelem során. A leghosszabb és leginkább elmérgesedő a Beagle-csatorna körüli területi vita volt: a Tűzföldtől délre fekvő, lakatlan Picton, Lennox és Nueva szigeteket mindkét ország magának követelte. A szigetek fölötti fennhatóság kérdése fontos stratégiai kérdés volt Chile számára, mivel

²⁰¹ Servicio Electoral de Chile 2017.

²⁰² VAN KLAVEREN, Alberto (2000): Chile: The Search for Open Regionalism. In HETTNE, Björn – INOTAI, András – SUNKEL, Osvaldo eds.: *National Perspectives on the New Regionalism in the South*. London, Macmillan Press. 132–156.

²⁰³ MILET, Paz (2012): La política exterior de Chile: enfoque histórico. 1990–2010. In ARTAZA, Mario – ROSS, César comp.: *La política exterior de Chile, 1990–2009: del aislamiento a la integración global*. Santiago de Chile, RIL Editores. 317–336.

²⁰⁴ SÁNCHEZ, Walter (2004): La política vecinal navega en bruma. *Anuario de Chile*, 2004/2005. 34–41.

így végig az ellenőrzése alatt tudhatta volna a Magellán-szorostól délre húzódó Beagle-csatornát, Argentína azonban követelést támasztott az említett szigetekre. A 20. század eleje óta húzódó vita 1978-ban, amikor mindkét országban katonai kormányzat volt hatalmon, olyannyira elmérgesedett, hogy már-már háborúval fenyegetett. Végül a két ország a Vatikánhoz fordult: II. János Pál pápa közvetítésével 1984-re létrejött egy olyan egyezmény, amely a szigeteket Chilének, a parti tenger egy részét viszont Argentínának ítélte. Az egyezmény óta egy kisebb vitától eltekintve – amit a patagóniai jégmezőkön 1998-ban húzott határvonal rendezett – a két ország kifejezetten jó és kooperatív viszonyt ápol.

Chile északi szomszédjaival²⁰⁵ viszont már kevésbé kiegyensúlyozottak a kapcsolatok. A korábban említett csendes-óceáni háborúból (1879–1884) eredő bolíviai történelmi sértettség és revizionizmus alapjaiban határozza meg Bolívia és Chile viszonyát: a két ország között mind a mai napig nincsen diplomáciai kapcsolat, és a bolíviai vezetés rendszeresen visszaköveteli azon terület egy részét, amely Bolívia tengeri kijáratául szolgált. Az Antofagasta körüli régió ráadásul rézben igen gazdag, így a bolíviai történetírás jellemzően erre az eseményre, a tengeri kijárat és a rézlelőhelyek elvesztésére vezeti vissza az ország elmaradottságát, elégtelen gazdasági fejlődését (lásd e kötet Bolíviáról szóló fejezetét).

A teljes, mintegy 120 ezer km²-es terület visszaszolgáltatása természetesen irreális lenne, az azonban többször felmerült, hogy Chile egy keskeny sávot átadna Bolíviának, amelyen vasútvonal vezethetne egy szuverén tengeri kikötőig. A helyzetet komplikálja, hogy az a terület, amelyen ez a chilei országterület kettévágása nélkül megvalósulhatna – vagyis a chilei–perui határsáv – a csendes-óceáni háború előtt nem Bolíviához, hanem Peruhoz tartozott, a háborút lezáró ancóni béke értelmében viszont Chile nem adhatja tovább a Perutól szerzett területeit más államnak anélkül, hogy Peru abba ne egyezne bele. Ez 1975-ben okozott problémát, amikor Augusto Pinochet a vele szövetséges Hugo Banzer bolíviai diktátor számára felkínálta az említett keskeny sáv átadását, ám Peru nem egyezett bele a tervbe. Később, a 2000-es évek elején ismét felmerült a követelés Bolívia részéről: előbb Carlos Mesa, majd Evo Morales jelentette be igényét egy bolíviai korridorra a tengerig.²⁰⁶ Az ügy a hágai Nemzetközi Bíróság elé került: hosszas jegyzékváltás után a bolíviai kormány 2017-ben nyújtotta be a keresetét.

Peruval szintén egy, a hágai bíróságig jutó határvita nehezítette a viszonyokat, amely végső soron a csendes-óceáni háború nyomán elszenvedett – Bolíviáénál ugyanakkor jóval kisebb területet érintő – veszteségre vezethető vissza.²⁰⁷ A békeszerződés nem rendelkezett a tengeri határvonalról, így az 1980-as években Peru bejelentette igényét egy háromszög alakú, csaknem 38 ezer km²-es tengeri területre, amelyet a szárazföldi határ vonalának meghosszabbításával saját parti vizeinek tekintett. (Peru nem írta alá az ENSZ tengerjogi egyezményét, így érvelése nem azon alapult.) Chile ezzel szemben a terület egy részét a szárazföldi határ és az óceán találkozásának pontjától az Egyenlítővel párhuzamosan húzott vonaltól délre saját parti tengerének, csatlakozó övezetének és kizárólagos gazdasági övezetének tekintette, míg a szóban forgó vízterület legkülső részét nyílt tengernek értelmezte. Hosszas viták után végül 2008-ban Peru a Nemzetközi Bíróság elé vitte az ügyet, amely 2014-ben kompromisszumos ítéletet hozott: a határt a tengerparttól számított nyolcvan

²⁰⁵ NAGY Sándor Gyula (2015): A Bolívia és Chile közötti határvita nemzetközi precedenst teremt? *KKI Elemzések* 39. sz. 1–6.

²⁰⁶ MILET 2012.

²⁰⁷ SÁNCHEZ 2004.

tengeri mérföld hosszúságban az Egyenlítővel párhuzamosan, majd onnantól a parttól számított kétszázadik tengeri mérföldig a partvonalra merőlegesen állapította meg.²⁰⁸

A határvita rendezése után Peru addigi ellenséges magatartása Chile felé valamelyest enyhülni látszott, bár a 2016-ig az országot vezető Ollanta Humala elnök még rendszeresen bírálta a déli szomszédot. Az Humalát követő pragmatikus, jobbközép Pedro Pablo Kuczynski 2016-os elnökké választása óta viszont komoly gesztusokat tett Chile felé: 2017-ben például a két ország kormánya közös kormányülést tartott Limában, amire független államiságuk kétszáz éve során most először került sor. Peru és Chile viszonya a szabadkereskedelmi szerződésekre épülő regionális külpolitikai koordinációnak köszönhetően is sokat javult az utóbbi években.

Chile földrajzi helyzetéből adódóan mindezek mellett a Csendes-óceán déli részén, illetve az Antarktison is magáénak vall bizonyos stratégiai jogokat. A chilei geopolitikai gondolkodásban²⁰⁹ gyakran előkerülő fogalom az ország „trikontinentalitása”, vagyis az, hogy Chile nem csupán dél-amerikai, hanem óceániai és antarktiszi területek birtokosa is. Előbbi térségben két lakott területtel rendelkezik: az egyik a híres Húsvét-sziget, a másik pedig a szárazföldhöz közelebb fekvő Juan Fernández-szigetecsoport, ahol a Robinson Crusoe alakját ihlető egykori dezertőr tengerész, Alexander Selkirk élt öt éven keresztül. Mivel a Húsvét-sziget 3500 kilométerre található Chile partjaitól, az odáig tartó óceáni szakaszt a chilei közbeszéd „Chilei-tenger” (*Mar Chileno*) néven emlegeti annak ellenére, hogy ennek nincsen a tengerjogi egyezmény által értelmezhető jogi vetülete.

Az Antarktiszt irányában ugyanakkor Chile aktív követelést tart fenn a dél-amerikai kontinens és a Déli-sark közötti 1 250 000 km²-es területre, amely a tényleges chilei országterület csaknem kétszerese.²¹⁰ A követeléseik nagyrészt egybeesnek Argentína és az Egyesült Királyság követeléseivel: Chile a nyugati 53. és 90. hosszúsági kör közötti területre, míg Argentína a nyugati 25. és 74., az Egyesült Királyság pedig a nyugati 20. és 80. hosszúsági kör közötti területre tart igényt. Mindhárom követelés kiterjed a jeges kontinens leginkább megközelíthető, emberi életre leginkább alkalmas részére, az Antarktiszi-félszigetre. Az 1959-ben aláírt antarktiszi szerződésnek ugyanakkor mindhárom állam részese, így bár a területi követeléseiket fenntartják, ennek nem próbálnak érvényt szerezni, és nem akadályozzák más államoknak a területen folyó tudományos kutatói tevékenységét. Chile egy állandó települést tart fenn az Antarktison: a Villa Las Estrellas nevű bázis nyáron 150, télen 80 fős személyzettel működik. A külügyminisztériumhoz tartozó Chilei Antarktiszi Intézet (INACH) koordinálja a bázis működését.

Chile a vele nem határos latin-amerikai országokkal jellemzően jó kétoldalú kapcsolatokat ápol: Brazília különösen fontos partner a számára. A régió kívüli országokkal szintén jó a viszonya: mind az Egyesült Államok, mind a nyugat-európai országok, mind pedig Kína kiemelt szerepet játszik a chilei külpolitikában.²¹¹ Az Európai Unióval társulá-

²⁰⁸ LÓPEZ ESCARCENA, Sebastián (2014): La disputa marítima entre Perú y Chile: Comentario de la sentencia de la Corte Internacional de Justicia, de fecha 27 de enero de 2014. *Revista Chilena de Derecho*, Vol. 41, No. 3. 1133–1153.

²⁰⁹ SZILÁGYI István (2012): Geopolitika Chilében. *Acta Scientiarum Socialium*, 36. évf. 23–34.

²¹⁰ MILET 2012.

²¹¹ FISCHER Ferenc (2008): Stratégiai szövetség, társult tagsági viszony az Európai Unió Latin-Amerika politikájában: a chilei példa. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 34–54.; DOMONKOS Endre (2012): Las relaciones entre la Unión Europea y Chile. *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 10, 183–198.

si egyezményt, az Egyesült Államokkal és Kínával pedig szabadkereskedelmi szerződést kötött. Fontos történelmi tényező, hogy a Pinochet-rezsim idején Svédország, Kanada, Franciaország és Ausztrália számos chilei menekültnek biztosított menedékjogot. Az agg diktátor a visszavonulása után egy évtizeddel pedig komoly bonyodalmakat okozott a chilei külpolitika számára: 1998-ban elhagyta az országot, és Londonba utazott gyógykezelésre, ezt viszont egy spanyol bíró, Baltasar Garzón kihasználta arra, hogy Pinochet kiadatását kérje az Egyesült Királyságtól, és vád alá helyezze a diktatúrája során spanyol állampolgárok ellen elkövetett jogsértések miatt. Erre végül nem került sor: a brit kormány két éven át tartó tárgyalások nyomán végül megengedte, hogy Pinochet hazautazzon Chilébe, és perbe fogása sem akkor, sem később nem történt meg.

Külön figyelmet érdemelnek a chilei külpolitikában a latin-amerikai integrációk,²¹² amelyek történetében és működésében az ország meglehetősen aktív szerepet játszott, bár nem minden esetben lépett be azokba.²¹³ Chile alapító tag volt a hidegháború alatt kialakult szervezetek többségében, így az Amerikai Államok Szervezetében (AÁSZ), a Latin-amerikai Integrációs Társulásban (ALADI) és a Riói Csoportban, ugyanakkor vonakodott a közelebbi kapcsolatok kialakítására az Andoki Közösséggel (CAN), illetve a hidegháború végét követően létrejött Déli Közös Piacca (Mercosur). Ez utóbbiakból egyrészt a határviták (a CAN tagjaival), illetve a deklaráltan a szabadkereskedelmi megállapodáson túlmenő integrációs célok miatt maradt ki. Végül e két utóbbi szervezetben Chile megfigyelő státuszt kapott. A Mercosur fejlődésének ígéretes első évtizedét épp az zárta le, hogy a tárgyalások megtorpantak: a két kicsi (Uruguay és Paraguay) és a két nagy (Argentína és Brazília) tagállam aszimmetriája a kezdetektől fogva a szervezet strukturális gyengesége volt, amit a közepes méretű Chile belépése enyhíthetett volna, ám ezzel szemben végül Hugo Chávez Venezuelája kérte felvételét a szervezetbe, ami a Mercosur fejlődését hosszú időre megbénító konfliktusokat eredményezett.

Eközben bilaterális szabadkereskedelmi szerződések²¹⁴ születtek az Egyesült Államok és Chile (2004), Peru (2007), Panama (2011) és Kolumbia (2011) között, és kialakult egy olyan, szabadkereskedelmi szemléletű csendes-óceáni blokk, amelyből végül 2011-ben megszületett a Csendes-óceáni Szövetség (Alianza del Pacífico).²¹⁵ Ez a szervezet, amely Mexikó, Kolumbia, Peru és Chile között hivatott lebontani a szabad kereskedelem útjába álló akadályokat, a lazább integráció elvét képviseli, ami sokkal jobban illik a chilei külpolitika struktúrájába. Chile mindezek mellett belépett a Dél-amerikai Nemzetek Uniójába (Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR), illetve a Latin-amerikai és Karibi Államok Közösségébe (CELAC) is, amelyek ugyanakkor szintén nem jutottak messzire az általános politikai koordináción túl.

Az UNASUR és a CELAC túl általános megközelítése helyett a Csendes-óceáni Szövetség és a Mercosur koordinációja tűnik Chile számára kedvező iránynak: Mauricio Macri argentin elnök és Sebastián Piñera politikai gondolkodásába egyaránt ez a megközelítés

²¹² SOLTÉSZ Béla (2011b): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.

²¹³ MILET, Paz (2010): Desafíos a la integración en América Latina. In Póo, Ximena – STREFF, Judith comp.: *Mutaciones de lo colectivo*. Santiago, Universidad de Chile, Cátedra Michel Foucault.

²¹⁴ DINGEMANS, Alfonso – ROSS, César (2012): Free trade agreements in Latin America since 1990: an evaluation of export diversification. *CEPAL Review*, No. 108. 27–48.

²¹⁵ LÓPEZ, Dorotea – MUÑOZ, Felipe (2012): El inicio formal de la Alianza del Pacífico. *Revista Puentes*, Vol. 13, No. 4. 18–22.

illeszkedik. A külpolitikai természetű ügyek egyébként a 2017-es chilei elnökválasztásban nem szerepeltek kiemelt helyen (szemben a négy évvel korábbival, amikor Michelle Bachelet igen kritikusan nyilatkozott a Csendes-óceáni Szövetségről, ám megválasztása után mégsem kezdeményezte, hogy Chile lépjen ki a szervezetből).²¹⁶

Chile számára tehát szemlátomást a jelenlegi többszólamú, határozatlanabb regionális és globális viszonyrendszerek inkább kedvező, mint kedvezőtlen hatásúak: a 21. századi világrendben a dél-amerikai „mintaállam” mindeddig igen jól megtalálta a számítását.²¹⁷

Felhasznált irodalom

- ANDERLE Ádám (2008): A chilei baloldal. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 232–238.
- BARADIT, Jorge (2015): *Historia secreta de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.
- BENGOA, José (2002): *Historia de un conflicto: el estado y los mapuches en el siglo XX*. Santiago de Chile, Planeta–Ariel.
- BERKI Tamás – SEBŐK Miklós (2005): A chicagói fiúk, Chile: Neoliberalizmus a gyakorlatban II. *Egyenlítő*, 3. évf. 1. sz. 40–47.
- CÁCERES, C. – VALENZUELA, C. (2015): Clase media es mayoría en Chile y alcanza el 47% de la población. *La Tercera*, 2015. 12. 03. Forrás: www.latercera.com/noticia/clase-media-es-mayoria-en-chile-y-alcanza-el-47-de-la-poblacion (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)
- CARRUTHERS, David – RODRÍGUEZ, Patricia M. (2009): Mapuche Protest, Environmental Conflict, and Social Movement Linkage in Chile. *Third World Quarterly*, Vol. 30, No. 4. 743–760. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436590902867193>
- Chile más renewable: la transición a las energías limpias. *El Mostrador*, 2017. 07. 02. Forrás: www.elmostrador.cl/agenda-pais/vida-en-linea/2017/07/02/chile-mas-renovable-la-transicion-a-las-energias-limpias/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- DEÁK, Máté (2013): Apreciación de los espacios aéreos de América del Norte y del Sur, desde el punto de vista de la geopolítica británica (1919–1939). *Öt Kontinens*, 2012/2. sz. 195–208.
- DEVLIN, Robert – FRENCH-DAVIS, Ricardo (1995): The great Latin American debt crisis: a decade of asymmetric adjustment. *Revista de Economía Política*, Vol. 15, No. 3. 117–142.
- DINGEMANS, Alfonso – ROSS, César (2012): Free trade agreements in Latin America since 1990: an evaluation of export diversification. *CEPAL Review*, No. 108. 27–48. DOI: <https://doi.org/10.18356/0cc7e81b-en>
- DOMONKOS Endre (2012): Las relaciones entre la Unión Europea y Chile. *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 10, 183–198.
- DONOSO, Sofía – VON BÜLOW, Marisa (2017): *Social Movements in Chile. Organization, Trajectories, and Political Consequences*. New York, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/978-1-137-60013-4>

²¹⁶ En Chile, Macri resaltó que la unión del Mercosur y Alianza del Pacífico “es un camino natural”. *La Nueva*, 2017. 06. 27. Forrás: www.lanueva.com/nota/2017-6-27-16-12-0-en-chile-macri-resalto-que-la-union-del-mercursosur-y-alianza-del-pacifico-es-un-camino-natural (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

²¹⁷ A szerző köszöni Gabriella Cabellos, Deák Miklós, Jorge Dehays, Sofía Donoso, Jorge Martínez, Paz Milet, Pólyi Csaba, Abraham Quezada, Paulo Saad, Carlos Stark, Tar Krisztina, Thomázy Gabriella és Miguel Torres értékes segítségét, amely révén a 2017. október 21. és 31. között megvalósult chilei tanulmányútja során lehetősége nyílt az e könyvfejezetben foglalt információk összegyűjtésére és rendszerezésére.

- En Chile, Macri resaltó que la unión del Mercosur y Alianza del Pacífico “es un camino natural”. *La Nueva*, 2017. 06. 27. Forrás: www.lanueva.com/nota/2017-6-27-16-12-0-en-chile-macri-re-salto-que-la-union-del-mercosur-y-alianza-del-pacifico-es-un-camino-natural (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- FISCHER Ferenc (1979): A chilei hadsereg és a német katonai befolyás: 1885–1914. *Acta Universitatis Szegediensis*, 16. évf. 3–84.
- FISCHER Ferenc (1999): *Dél-Amerika poroszai. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai, 1885–1931*. Szeged, Hispánia.
- FISCHER Ferenc (2008): Stratégiai szövetség, társult tagsági viszony az Európai Unió Latin-Amerika politikájában: a chilei példa. *Külgügyi Szemle*, 7. sz. 3. sz. 34–54.
- GAMBOA, Ricardo – MORALES, Mauricio (2016): Chile’s 2015 Electoral Reform: Changing the Rules of the Game. *Latin American Politics and Society*, Vol. 58. 126–144. DOI: <https://doi.org/10.1111/laps.12005>
- HARSÁNYI Iván (2008): A chilei és a dél-európai baloldal közti kapcsolat és kölcsönhatás. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 245–255.
- HUNEEUS, Carlos (2000): Technocrats and politicians in an authoritarian regime. The ‘ODEPLAN Boys’ and the ‘Gremialists’ in Pinochet’s Chile. *Journal of Latin American Studies*, Vol. 32, No. 2. 461–501. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022216X00005812>
- HUNEEUS, Carlos comp. (2006): *La reforma al sistema binominal en Chile: propuestas para el debate*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.
- IMILAN, Walter – STEFONI, Carolina – MÁRQUEZ, Francisca comp. (2016): *Rutas migrantes en Chile. Habitar, festejar y trabajar*. Santiago de Chile, Universidad Alberto Hurtado.
- INE (2017): *Censos de población y vivienda*. Santiago de Chile, Instituto Nacional de Estadística. Forrás: www.ine.cl/estadisticas/censos/censos-de-poblacion-y-vivienda (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- JOCELYN-HOLT, Alfredo (2004): *Historia general de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.
- LÓPEZ, Dorotea – MUÑOZ, Felipe (2012): El inicio formal de la Alianza del Pacífico. *Revista Puentes*, Vol. 13, No. 4. 18–22.
- LÓPEZ ESCARCENA, Sebastián (2014): La disputa marítima entre Perú y Chile: Comentario de la sentencia de la Corte Internacional de Justicia, de fecha 27 de enero de 2014. *Revista Chilena de Derecho*, Vol. 41, No. 3. 1133–1153. DOI: <https://doi.org/10.4067/S0718-34372014000300014>
- MILET, Paz (2010): Desafíos a la integración en América Latina. In Póo, Ximena – STREFF, Judith comp.: *Mutaciones de lo colectivo*. Santiago, Universidad de Chile, Cátedra Michel Foucault.
- MILET, Paz (2012): La política exterior de Chile: enfoque histórico. 1990–2010. In ARTAZA, Mario – ROSS, César comp.: *La política exterior de Chile, 1990–2009: del aislamiento a la integración global*. Santiago de Chile, RIL Editores. 317–336.
- NAGY Sándor Gyula (2015): A Bolívia és Chile közötti határvita nemzetközi precedenst teremt? *KKI Elemzések* 39. sz. 1–6.
- NEDELKA, Erzsébet (2016): The Relationship between 1980s Crisis and Structural Change in Chile. *E-CONOM*, Vol. 4, No. 1. 57–67. DOI: <https://doi.org/10.17836/EC.2015.1.057>
- SÁNCHEZ, Walter (2004): La política vecinal navega en bruma. *Anuario de Chile*, 2004/2005. 34–41.
- Servicio Electoral de Chile (2017): *Elecciones 2017*. Forrás: <https://elecciones2017.servel.cl> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- SOLIMANO, Andrés (2014): *Chile and the Neoliberal Trap: The Post-Pinochet Era*. Cambridge, CUP.

- SOLIMANO, Andrés – TOKMAN, Víctor (2008). Migraciones internacionales en un contexto de crecimiento económico: El caso de Chile. In SOLIMANO, Andrés comp.: *Migraciones internacionales en América Latina: Booms, crisis y desarrollo*. México, D. F. – Santiago de Chile, Fondo de Cultura Económica.
- SOLTÉSZ Béla (2011a): A dél-amerikai horvát emigráció. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 2, No. 1. 1–6.
- SOLTÉSZ Béla (2011b): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.
- SOLTÉSZ Béla (2012): Társadalmi mozgalmak a mai Chilében. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 1. 1–5.
- SOLTI Ágnes szerk. – MIRÓ András – SÁNDOR Nóra Anna – SOLTÉSZ Béla – TOMIK Ádám (2012): *A fel-törekvő Chile: Merre tovább, mintáállam?* Budapest, Kitekintő.hu. (Kitekintő Elemzések 10.)
- SOMMA, Nicolás M. (2012): The Chilean student movement of 2011–2012: challenging the marketization of education. *Interface*, Vol. 4, No. 2. 296–309.
- SUNKEL, Osvaldo (1969): National development policy and external dependence in Latin America. *The Journal of Development Studies*, Vol. 6, No. 1. 23–48. DOI: <https://doi.org/10.1080/00220386908421311>
- SZENTE-VARGA, Mónika (2014): El golpe de Estado en Chile según la prensa en Hungría y en España. In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 55–65.
- SZILÁGYI István (2012): Geopolitika Chilében. *Acta Scientiarum Socialium*, 36. évf. 23–34.
- SZILÁGYI, István (2014): Regímenes políticos y modernización: Chile 1964–2013 (Balance de 50 años). In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 25–55.
- SZILÁGYI, István (2015): El nuevo militarismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina: el caso chileno. *Acta Scientiarum Socialium*, Vol. 45. 107–133.
- TORBÁGYI Péter (2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, Magyar Nyelv- és Kult. N. T.
- URQUIDI, Víctor (2005): *Otro siglo perdido: las políticas de desarrollo en América Latina, 1930–2005*. Mexikóváros, El Colegio de México.
- VAN KLAVEREN, Alberto (2000): Chile: The Search for Open Regionalism. In HETTNE, Björn – INOTAI, András – SUNKEL, Osvaldo eds.: *National Perspectives on the New Regionalism in the South*. London, Macmillan Press. 132–156.
- VARAS, Augusto comp. (2013): *La Democracia frente al poder. Chile 1990–2010*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.
- ZOLCSÁK Attila (2013): A chilei diákmozgalom. *Eszmélet*, 25. évf. 100. sz. 186–195.